

Sovyet Rusya’da Bolşevik Devrimi Sonrasında Ordu-İstihbarat Teşkilatı Bağlantısının Oluşumu ve Kızıl Ordu’nun Sovyet İstihbarat Sistematığının Gelişim Sürecine Katkısı

The Formation of the Army-Intelligence Service
Connection and Contribution of the Red Army to the
Development Process of the Soviet Intelligence System after
the Bolshevik Revolution in Soviet Russia

*Aykut ÇAĞLAK**

Öz

Sovyet Rusya’da Bolşevik Devrimi sonrası ordu-istihbarat teşkilatı bağlantısı bugüne kadar özel bir çerçevede ve kanıtlarıyla birlikte incelenmemiştir. Bolşevik Devrimi’ni takip eden iç savaş ortamında Sovyet Rusya’da yeni rejimin yerleştirilmesi çalışmalarında Kızıl Ordu ve istihbarat teşkilatı ÇEKA (Vserossiyskaya çrezviçaynaya komissiya - VÇK) siyasî karar alıcıların güvenlik stratejileri doğrultusunda birlikte sorumluluk üstlenmiş iki güvenlik yapılanmasıdır. Bu makale, devrim sonrasında Sovyet istihbarat sistematığının oluşum ve gelişim sürecinde ordu-istihbarat teşkilatı bağlantısını somut kanıtlarıyla ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bolşevik Devrimi sonrasında Sovyet Rusya’da gözle görülür bir ordu-istihbarat teşkilatı bağlantısı oluşup gelişmeye başlamıştır. Bu bağlantı, Sovyet istihbarat geleneğinin oluşumunun çözümlenebilmesi, bu geleneğin oluşumundaki sürekliliklerin tespiti ve Sovyet istihbaratının genetik kodlarının belirlenebilmesi yolunda dikkate alınması gereken önemli bir bağlantıdır. Makalede Kızıl Ordu’nun, istihbarat alanına ne tür çalışmalarla katkı yaptığı ve Kızıl Ordu-ÇEKA bağlantısının nasıl oluşup hangi alanlarda geliştiği sorularına yanıt aranmaktadır. Makalede ayrıca disiplinlerarası

* Dr., T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. E-Posta: a.caglak@vgm.gov.tr / aykut979@yahoo.com, Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0001-5843-7422>.

Geliş Tarihi/Received: 26.02.2021

Kabul Tarihi/Accepted: 08.06.2021

bir yaklaşım benimsenmekte tarihsel olaylar tarih ve istihbarat disiplinlerinin bakış açılarıyla değerlendirilmekte ve yazılı ve görsel arşiv belgeleri bu çalışmada savunulan tezlerin temellendirilmesinde kanıt olarak sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bolşevik Devrimi, Sovyet İstihbaratı, EKA, Kızıl Ordu, GRU

Abstract

After the Bolshevik Revolution in Soviet Russia, the connection between the army and the intelligence service has not been studied in a special framework and with its historical evidences. In the civil war atmosphere following the Bolshevik Revolution, the Red Army and the intelligence service CHEKA were two security structures that jointly took responsibility in line with the security strategies of political decision-makers. This article aims to reveal the connection between the army and the intelligence service in the formation and development of the Soviet intelligence system after the revolution, with concrete evidences. After the Bolshevik Revolution, a visible connection between the army and the intelligence service started to develop in Soviet Russia. This connection is an important connection that should be taken into consideration in order to analyze the formation of the Soviet intelligence tradition, to determine the continuity in the formation of this tradition, and to determine the genetic codes of the Soviet intelligence. The article seeks answers to the questions of what kind of studies the Red Army contributed to the field of intelligence and how the Red Army-CHEKA connection was formed and in which areas it had developed. An interdisciplinary approach is adopted in the article, historical events are evaluated from the perspectives of history and intelligence disciplines, and written and visual archive documents are presented as evidences in the basis of the theses defended in this article.

Keywords: Bolshevik Revolution, Soviet Intelligence, CHEKA, Red Army, GRU

Giriş

Ordu-istihbarat teşkilatı ilişkileri özellikle savaş ortamlarında ya da ülke içi karışıklıkların mevzubahis olduğu dönemlerde ön plana çıkmaktadır. Bu aynı zamanda bir zorunluluktur ve söz konusu dönemlerde ordu-istihbarat teşkilatı bağlantısı doğal olarak çok daha rahat gözlemlenebilmektedir. Bununla birlikte siyasî karar alıcıların, güvenlik sorunlarını ön planda tutan bir devlet yönetimi anlayışına sahip olmaları da ordu-istihbarat teşkilatı bağlantısını gözlemlenebilir kılan bir başka faktördür. Bu türden bir devlet yönetimi anlayışına sahip olan ülkelerde ordu ve istihbarat teşkilatı, birbirleriyle yoğun koordinasyonu öngören bir çalışma sistematiği geliştirmekte ya da bu anlayışı benimsemiş genel sistem içerisinde kendilerine yer bulmaktadırlar.

Bolşevik Devrimi sonrası iç savaş ortamında ve baskıcı bir devlet yönetimi anlayışına sahip siyasî karar alıcılar grubunun yönetimindeki Sovyet Rusya’da ordu-istihbarat teşkilatı bağlantısı gözlemlenebilir bir nitelik arz etmektedir. Ancak bugüne kadar Sovyet Rusya tarihi üzerine yapılmış akademik çalışmalarda Sovyet istihbarat teşkilatı ÇEKA¹ ve Bolşeviklerin devrim sonrası ordu yapılanması olan Kızıl Ordu’dan bahsedilmiş olsa da Sovyet Rusya’da devrim sonrası ordu-istihbarat teşkilatı bağlantısını kanıtlarıyla; arşiv belgeleri, fotoğraflar ve propaganda afişleriyle bütüncül olarak ortaya koyan bir akademik çalışma yapılmamıştır. Bu çalışma, alandaki bu boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır.

Bolşevik Devrimi’nden sonra yaşanan iç savaşa ve Bolşeviklerin Sovyet Rusya’da yeni ve baskıcı bir rejimi yerleştirme çabalarına sahne olan devrim sonrası yıllar Sovyet istihbarat sistematiğinin değişim ve dönüşümünü belirleyen kritik yıllardır. Bu yüzden, bu yıllarda Sovyet Rusya’da ordu-istihbarat teşkilatı bağlantısının nasıl oluştuğu ve hangi alanlarda ne şekilde geliştiğinin analiz edilmesi ve ordu-istihbarat teşkilatı bağlantısının kanıtlarıyla açıklanması önem arz etmektedir.

¹ ЧК – Всероссийская чрезвычайная комиссия по борьбе с контрреволюцией и саботажем - Bütün Rusya’nın Karşı Devrim ve Sabotajla Mücadele Olağanüstü Komisyonu.

Çalışma bu analizleri yapma sorumluluğunu üstlenirken Sovyetler Birliği Merkez Partisi Arşivi (RTSKhIDNI – Rossiyski tseñtr hraneniya i izuçeniya dokumentov noveyşey istorii - российский центр хранения и изучения документов новейшей истории) ve Sovyet Tarihinde 1917 Olayları Arşivi'nde (Seventeen Moments in Soviet History – An on-line archive of primary sources) bulunan yazılı ve görsel belgelere yer vermektedir. Ayrıca çalışma, temel konusuna dair yorum ve analizlerde tarih ve istihbarat disiplinlerinin tarihsel olaylara bakış açısını birlikte kullanarak disiplinlerarası bir yaklaşım benimsemektedir.

1917 ve bu yılı takip eden yıllarda Sovyet Rusya'da siyasî, ekonomik ve toplumsal alanda köklü değişiklikler olduğu gibi yeni rejimin gereksinimleri ve Bolşevik siyasî karar alıcıların kararları doğrultusunda Sovyet istihbarat sistematığında de köklü değişiklikler yaşanmıştır. Devrim sonrasında Çarlık döneminin istihbarat teşkilatı Ohranka² lağvedilmiş, yeni bir istihbarat teşkilatı kurulmuş ve Bolşevikler Çarlık ordusu yerine de yeni bir ordu oluşumuna ihtiyaç duymuşlardır. Güvenlik sorunları ve bu güvenlik sorunlarının üstesinden gelebilecek kapasite ve kabiliyete sahip güvenlik aygıtlarının sahaya sürülmesi Bolşeviklerin öncelikleri arasında yer almıştır. Bolşevik yönetim, Çarlık rejimini geri getirmeyi planlayan grupların ya da Bolşeviklere karşı tavrı alan dönemin diğer devrimci gruplarının karşı devrim çabalarının oluşturabileceği güvenlik risklerinin bilincinde olarak hareket etmiştir. Dolayısıyla Bolşeviklerin devrim sonrasında çok kısa süre içerisinde yapılandırdıkları teşkilatlardan birinin istihbarat teşkilatı ÇEKA, diğerinin ise Kızıl Ordu olması şaşırtıcı bir gelişme olmamıştır.

Bolşevik Devrimi sonrasında Sovyet istihbarat sistematığı Bolşeviklerin iç ve dış düşmanlara karşı mücadele verdiği süreçte savaş ortamında şekillenmiş ve bu yıllarda istihbarat teşkilatı ve ordu yakın ilişki içerisinde olmuştur. Bolşeviklerin devrim sonrası güvenlik endişeleri, Sovyet istihbarat teşkilatıyla Sovyet ordusunun koordineli hareket etme ve bu iki güvenlik aygıtının ortak siyasî, ekonomik ve güvenlik stratejileri belirleme zorunluluğuyla karşı karşıya kalmasına yol

² Отделение по Охранению Общественной Безопасности и Порядка - Otdelenie po ohraneniyu obşestvennoy bezopastosti i poryadka - Kamu Güvenliği ve Düzenini Koruma Bakanlığı.

açmıştır. Bu koordinasyon hem teorik hem de pratik bir zorunluluktan kaynaklanmıştır. Yeni rejimin, “kızıl terör” uygulamalarını temel alan ve siyasî, ekonomik ve güvenlik alanlarını kapsayan tüm hamleleri güç kullanımı yoluyla gerçekleştirmiş, bu noktada istihbarat teşkilatı ve ordu oldukça kullanışlı aygıtlar olarak öne çıkmıştır. Devrim sonrası Sovyet istihbarat sistematiği de bu gerekliliklere paralel olarak değişip dönüşmüştür.

İstihbarat, Bolşevik Devrimi sonrasında Sovyet Rusya’da, Rusların askerî stratejileriyle birlikte genel siyasî, ekonomik ve toplumsal stratejilerin belirlenip uygulanması sürecine entegre olan önemli bir unsur olmuş; ÇEKA ile birlikte Kızıl Ordu da sahada istihbarat faaliyetlerini kolaylaştırıcı ve bu faaliyetleri geliştirici bir rol üstlenmiş ve bu iki güvenlik yapılanması Sovyet Rusya’da ordu-istihbarat teşkilatı bağlantısını görünür kılmışlardır.

Bu araştırmada Bolşevik Devrimi sonrası Sovyet istihbarat sistematiğinin gelişim sürecinde ordu-istihbarat teşkilatı bağlantısının oluşumu incelenirken ilk olarak bu bağlantının sacayağını oluşturan ÇEKA, Kızıl Ordu ve GRU tanıtılmakta; daha sonra Kızıl Ordu’nun Sovyet Rusya’nın güvenlik sistemine ne zaman ve ne şekilde dâhil olduğuna ve istihbaratın temel fonksiyonlarından olan propagandanın Kızıl Ordu’ya destek sağlanması için ne şekilde kullanıldığına yer verilmekte; son olarak da Kızıl Ordu-ÇEKA bağlantısının hangi alanlardaki çalışmalarla ve ne şekilde oluştuğu ele alınmakta ve bu bağlantının oluşumunu sağlayan temel faktör üzerinde durulmaktadır.

1. İstihbarat Teşkilatı-Ordu Bağlantısını Sağlayan Sacayağı: ÇEKA, Kızıl Ordu ve GRU

Bolşevik Devrimi sonrasında Sovyet istihbarat sistematiğinin işleyişinde ordu-istihbarat teşkilatı bağlantısının ortaya koyulması, Kızıl Ordu’nun bu işleyişe katkısının belirlenmesi ve Rus güvenlik sisteminin iki temel aktörü ÇEKA ve Kızıl Ordu arasındaki ilişkilerin analiziyle mümkündür. Ancak bu analizlere geçmeden önce kısaca ÇEKA, Kızıl

Ordu ve Kızıl Ordu'nun önemli bir birimi olan GRU'ya³ ilişkin temel bilgilerin verilmesinde fayda vardır.

ÇEKA, Bolşeviklerin devrim sonrasında, iç savaş kıvılcımlarının da yavaş yavaş kendini göstermeye başladığı dönemde oluşturdukları istihbarat yapılanmasıdır ve 20 Aralık 1917 tarihinde Vladimir Lenin tarafından kurulmuştur⁴. ÇEKA'nın Bolşeviklerin iktidarı ele geçirmelerinden sonraki altı hafta içerisinde hızlı bir şekilde yapılandırılması dikkat çekicidir. Lenin'in yayınladığı kararname ile kurulan, tam adı Bütün Rusya'nın Karşı Devrim ve Sabotajla Mücadele Olağanüstü Komisyonu olan bu istihbarat yapılanması kısaca VeÇEKA ya da ÇEKA olarak adlandırılmaktadır⁵.

Sovyet Rusya'da ordu-istihbarat teşkilatı bağlantısını sağlayacak bir diğer güvenlik aygıtı ise Kızıl Ordu'dur. Kızıl Ordu⁶ 1918 yılında, Sovyet Rusya'nın merkezinde ve kuzeyinde bulunan ve Bolşeviklerin kalesi durumunda olan şehirlerdeki küçük gönüllü işçi güçlerinden

³ Главное разведывательное управление - ГРУ - Glavnoe Razvedivatelnoe Upravlenie - Ana İstihbarat Birimi / Direktörlüğü.

⁴ Robert W. Pringle, *Historical Dictionary of Russian and Soviet Intelligence*, The Scarecrow Press, Lanham Maryland-Toronto-Oxford 2006, s. xiv. Atay, ÇEKA'nın, Çarlık dönemi istihbarat teşkilatı Ohranka'nın lağvedilmesinin ardından Polonyalı Cerjinski'nin Lenin'e telkini üzerine kurulduğunu; ÇEKA'nın 1918 tarihli kanunla resmen faaliyete geçtiğini söylemektedir. Mehmet Atay, "Rusya Gizli İstihbarat Servisleri: KGB'nin Kısa Tarihi," *Avrasya Dosyası - İstihbarat Özel*, Sayı 2 (Yaz 2002), c. 8, s. 310. Zickel ise ÇEKA'yı oluşturan hiçbir resmi yönetmeliğin yasallaşmadığını savunmaktadır. *Soviet Union: A Country Study, Library of Congress Cataloging in Publication Data*, ed. Raymond E. Zickel, U. S. Government Printing Office, Washington 1991, s. 758.

⁵ Michelle Jane Patterson, *Moscow Chekists During the Civil War, 1918-1921*, Simon Fraser University Yüksek Lisans Tezi, Burnaby 1991, s. iii; Slava Katamidze, *Loyal Comrades Ruthless Killers - The Secret Services of the USSR (1917-1991)*, Lewis International Inc. Copyright, United States-Miami 2003, s. 10; George Vernadsky, *Rusya Tarihi*, Selenge Yayınları, İstanbul 2011, s. 363; Raymond E. Zickel (Ed.), *Soviet Union: A Country Study* s. 757; Ferit Temur, *20. Asrın Casusluk Şebekesi: Cambridge Beşlisi*, Hitabevi Yayınları, Ankara 2014, s. 66; David J. Dallin, *Sovyet Casusları*, Yarı Yayınları, Ankara 1968, s. 14.

⁶ Красная Армия - Krasnaya armiya - Kızıl Ordu.

oluşturulmaya başlanmıştır⁷. Dönemin şartları Kızıl Ordu'nun savaş yorgunu bir nüfusun içinden zor şartlar altında yaratılmasını gerektirmiştir⁸. Kızıl Ordu, Savaş Komiseri Lev Troçki'nin yönetimi altında zamanla, organizasyon ve disiplin açısından sürekli gelişen bir ordu haline gelmiştir⁹. 1920'nin sonbaharında, yani Rusya'da iç savaşın sona ermesiyle birlikte Kızıl Ordu'nun mevcudu 5 milyon askere ulaşacaktır¹⁰.

Kızıl Ordu'nun siyasî yapısındaki ve komuta yapısındaki değişiklikler ile Bolşevik devlet aygıtının merkezileştirilmesi paralel yürümüştür. Ayrıca Bolşeviklerin Kızıl Ordu sayesinde kazandığı kitlesel seferberlik tecrübesi hem tüm Sovyet toplumunun askerîleştirildiği Savaş Komünizmi (1918-1921) döneminde, hem de Stalinist dönemde hükümetin tutumlarını şekillendiren temel faktörlerden biri olmuştur¹¹.

Sovyet sistemindeki yeri ve öneminin yanında istihbarat faaliyetleri bağlamında da Kızıl Ordu önemlidir. Kızıl Ordu ve istihbarat denildiğinde akla gelen ilk yapı ise GRU'dur. GRU, 1918 yılında bir nevi Kayıt Direktörlüğü olarak kurulmuştur. Lenin GRU'nun istihbarat alanında bağımsız bir rol üstlenmesi konusunda ısrarcı olmuştur. Kuruluşunu takip eden yıllarda GRU yıllarca diğer Rus istihbarat yapılanmaları tarafından “rakip organizasyon” olarak görülmüştür¹².

⁷ Orlando Figes, “The Red Army and Mass Mobilization during the Russian Civil War 1918-1920”, *Past & Present*, Sayı 129 (Kasım 1990), s. 168.

⁸ Theda Skocpol, *Devletler ve Toplumsal Devrimler*, İmge Kitabevi Yayınları, İstanbul 2004, s. 403.

⁹ Nicholas V. Riasanovsky ve Mark D. Steinberg, *Rusya Tarihi*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 2011, s. 518.

¹⁰ Orlando Figes, “The Red Army and Mass Mobilization during the Russian Civil War, 1918-1920”, s. 168.

¹¹ Orlando Figes, “The Red Army and Mass Mobilization during the Russian Civil War, 1918-1920”, s. 169.

¹² Dmitri Solovyov, “Five Facts About Russian Military Intelligence”, <http://www.reuters.com/article/us-russia-medvedev-intelligence-gru-sb-idUSTRE53N3K820090424> (Erişim tarihi: 23.05.2016). Askerî tarih literatüründe RU kısaltması da Rus askerî istihbaratını ifade etmek için kullanılabilir. GRU, Ana İstihbarat Direktörlüğü'nün kısaltmasıyken RU İstihbarat Direktörlüğü anlamına gelen

GRU'nun varlığı, Çin polisinin Pekin'de önemli bir Sovyet casusluk merkezine yaptığı baskın sonrasında, 1928-1929 yıllarında, gerek eldeki dokümanlar gerekse de açık kaynaklardan elde edilen bilgiler sayesinde ortaya çıkmıştır. Ayrıca o dönemin Rus istihbarat teşkilatı OGPU'nun¹³ çalışanlarından olan ve karşı tarafa geçerek "bilinen ilk Sovyet vatan haini" olarak sıfatlandırılan Georges Agabekov da 1931 tarihli anılarında GRU'dan bahsetmektedir. Bununla birlikte karşı tarafa geçen bilinen en kıdemli Kızıl Ordu istihbarat subayı Walter Krivitsky, 1939 tarihli *I was Stalin's Agent* başlıklı otobiyografisinde GRU organizasyonunu detaylı bir şekilde tanımlamaktadır. 1918-1933 dönemi GRU'nun olgunlaştığı bir dönem olup bu yıllar arasında GRU profesyonel bir istihbarat organizasyonuna dönüşmüştür. Leonard'a göre GRU Bolşevik Devrimi ile doğmuş, iç savaş ve Sovyetler Birliği-Polonya Savaşı ateşinde ise vaftiz olmuştur¹⁴.

Lenin'in ölümü sonrasında GRU hem Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin kontrolünün sağlanması mücadelesinin bir parçası olmuş, hem de işçi devriminin silahlı isyanlar yoluyla yayılması için girişimlerde bulunmuştur. Bütün bu olaylar cereyan ederken GRU aynı zamanda tüm dünyayı kapsayan bir istihbarat toplama ağı da kurmuştur. Bu ağ zamanla genişlerken Sovyetler Birliği de geniş bir siyasî temsil düzeyine ulaşmıştır. 1920'lerin başıyla birlikte GRU, SSCB'nin en önde gelen dış istihbarat organizasyonu konumundadır. Bu konum İkinci Dünya Savaşı sonuna kadar değişmeyecek, Leonard'a göre GRU'ya meydan okuyabilecek başka bir organizasyon da ortaya çıkmayacaktır¹⁵.

bir kısaltmadır. Raymond W. Leonard, *Secret Soldiers of the Revolution – Soviet Military Intelligence 1918-1933*, Greenwood Press, Westport Connecticut and London 1999, s. xi.

¹³ Объединённое государственное политическое управление - Obedinyonnoe gosudarstvennoe političeskoe upravlenie pri SNK SSSR - Birleşik Devlet Siyasî Müdürlüğü.

¹⁴ Raymond W. Leonard, *Secret Soldiers of the Revolution*, s. xiv-xv.

¹⁵ Raymond W. Leonard, *Secret Soldiers of the Revolution*, s. xvi.

2. Kızıl Ordu’nun Sovyet Güvenlik Sistemine Dâhil Oluşu

1918’in ortalarına gelindiğinde komünistler kendilerine karşı isyan eden bölgeleri tekrar ele geçirmek amacıyla, henüz gerçek anlamda etkin bir savaş gücü haline gelmemiş olan Kızıl Ordu’nun yeniden organizasyonuna başlamışlardır. Birkaç ay gibi kısa bir zaman içinde tüm yapı en ince ayrıntısına kadar revizyondan geçirilmiş, Lev Troçki Askerî Devrimci Komite’nin -Savaş Dairesi- başına getirilmiş ve haziran ayında hükümet, mecburi hizmet kapsamında askerlik çağrısı yaparak yeni bir orduyu silah altına almayı kararlaştırmıştır. 1917’de oluşturulan Asker Komiteleri feshedilmiş, yerlerine siyasî komiserler tarafından yönetilen ve katı disiplin ilkesi ile eğitilen Komünist Parti üyelerinden müteşekkil Komünist Hücreler tesis edilmiştir¹⁶.

Savaş Komiseri Lev Troçki 5 Kasım 1918’de Sovyet askerî istihbaratını yapılandırmaya başlamış ve Sovyet askerî istihbaratının başına Çarlık döneminde Rus ordusuna hizmet vermiş önemli komutanlardan biri olan Semyon Aralov getirilmiştir¹⁷. Troçki, hem Askerî Devrimci Komite’de hem de Ekim Devrimi’nin askerî bakımdan örgütlenmesinde önemli aktörlerden biri olmuştur¹⁸. Bu noktada Sovyet

¹⁶ George Vernadsky, *Rusya Tarihi*, s. 374.

¹⁷ Robert W. Pringle, *Historical Dictionary of Russian and Soviet Intelligence*, s. 105. Gültekin Yıldız “askerî istihbarat” çalışmalarının Avrupa’da sistemli bir hale getirilmesini 19. yüzyılın ikinci yarısına dayandırmaktadır. Yıldız’a göre; 19. yüzyıl öncesinde “askerî istihbarat sistemi” denildiğinde akla, diplomatlar ile devletlerin çeşitli birimlerinde haber akışını sağlayan casus ve muhbirler ağı gelirken 19. yüzyılın ikinci yarısıyla birlikte devletlerin yurtdışı diplomatik temsilciliklerinde resmî görev yapan subaylarla karşılaşmaya başlanmıştır. Bu dönemde yetiştirilen kurmay subayların hesap ve tahmin kabiliyetlerinin yüksek olmasının ön planda tutulduğuna ve bu subayların bilgi tabanlı kontrol ve koordinasyon faaliyetleri yürütebilecek yeteneğe sahip askerler olarak yetiştirildiğine de vurgu yapan Yıldız, 19. yüzyılın ikinci yarısıyla birlikte orduların bilgiye dayalı tehdit değerlendirme ve planlama faaliyetlerine yönlendiğini de eklemektedir. Gültekin Yıldız, *Osmanlı Devleti’nde Askerî İstihbarat (1864-1914)*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul Ekim 2019, s. 27-29. Bu bağlamda, Bolşevik Devrimi sonrasında Kızıl Ordu içerisinde de bir askerî istihbarat yapılanması oluşturulmasını, Rusların Avrupa’daki askerî istihbarat alanındaki gelişmelerden kopuk olmadığı şeklinde yorumlamak da yanlış olmayacaktır.

¹⁸ Edward Hallett Carr, *Bolşevik Devrimi (1917-1923)*, c. 1, Metis Yayınları, İstanbul 2006, s. 150.

istihbarat sistematığının gelişim sürecinin ilk yıllarında Vladimir Lenin başta olmak üzere Lev Troçki ve Feliks Cerjinski'nin öne çıkan üç isim olduğunu vurgulamak gerekir.

Kızıl Ordu'nun organizasyonu görevi Çarlık ordusunun eski generallerine ve subaylarına verilmiştir. Bolşevikler tarafından bazı komünistlere rütbelere dağıtılmış olmakla birlikte, Kızıl Ordu'daki komisyonların çoğu eski ordunun muharip subayları tarafından nüfuz altına alınmıştır. İç savaş sırasında Kızıl Ordu'nun yüksek komuta kademesi büyük ölçüde bu eğitilmiş askerlerin elinde bulunmaktadır. Bununla birlikte genel anlamda Kızıl Ordu personeline bakıldığında ordu içinde Teğmen Mihail Tuhaçevski, Çavuş Semyon Budyonni ve Kumandan Mihail Frunze gibi yeni liderlerin de yükseldiği görülmektedir. Profesyonel askerlik hizmeti geleneği ve ÇEKA'dan duyulan korku, eski orduya mensup terhis edilmiş subayları Kızıl Ordu'da görev almaya yönelten başlıca sebeplerden biri olmuştur¹⁹.

Çarlık dönemi Rus ordusunda, Bolşevik isyan hareketlerine karşı müdahalelerde de görev yapmış olmaları kuvvetle muhtemel olan subayların Bolşeviklerin Çar'ı devirmesini müteakip yeni kurulan orduda görev almayı kabul etmiş olmaları bu subayların Çar'ın ya da Bolşeviklerin tarafını tutmaktan ziyade kendilerini sadece askerlik görevlerinin gereğini yapmakla yükümlü kişiler olarak gördükleri şeklinde değerlendirilebilir. Bolşeviklerin Çarlık dönemi subaylarını Kızıl Ordu'da görevlendirmeleri ise tamamen dönemsel, pragmatik ve taktik bir yaklaşımın ürünü bir uygulama gibi görünmektedir²⁰.

¹⁹ George Vernadsky, *Rusya Tarihi*, s. 374.

²⁰ Aykut Çağlak, *Türk ve Rus İstihbaratı (1900-1925)*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara 2019 s. 227. Diğer taraftan, iyi niyetle hizmet vereceklerinin bir nevi taahhüdü olarak Kızıl Ordu'ya kayıtlarını gönüllü olarak yaptırılan eski subaylar, Bolşevik karşıtı güçler tarafından yakalandıklarında misliyle mukabeleye maruz kalmışlardır. Beyazların eline düşen birçok eski Çarlık ordusu yeni Kızıl Ordu subayı idam edilmişlerdir. George Vernadsky, *Rusya Tarihi*, s. 364, 374-375.

Hükümet emirlerini eksiksiz uygulamaya çalışacaklarına inanılan Kızıl Ordu askerlerine iyi ödeme yapılmakta ve iyi bakılmaktadır. Kızıl Ordu'daki disiplin, dağılan eski orduya nazaran çok daha katıdır. ÇEKA ve Kızıl Ordu gibi güvenlik aygıtlarını sahada etkin olarak kullanan Bolşevikler 1917-1918 kışında hükümet mekanizmasını tamamıyla kontrolleri altına almayı başarmışlardır²¹.

Kızıl Ordu 1918 ve 1921 yılları arasında, komünist rejim için iki temel görevi yerine getirmiştir: Birincisi, Kızıl Ordu can alıcı önem taşıyan işleviyle, karşı devrimci askerî tehdidi yenilgiye uğratmıştır. Bolşevikler büyük ölçüde zamanın geleneksel askerî ilkelerine uygun olarak savaşmışlar ve iç ulaştırma hatlarının stratejik üstünlüğünden ve Avrupa Rusyası'nın kentlerinin ve demiryollarının sağladığı olanaklardan yararlanmışlardır. Buna ek olarak Bolşevikler halkın kendilerini Beyazlara tercih etmesinden de yararlanmışlar²² ve yaptıkları propaganda çalışmaları ve ürettikleri propaganda materyalleri ile de halkı Beyazlara ve diğer karşı-devrimci güçlere karşı örgütleyerek kendi yanlarına çekebilmek için uğraş vermişlerdir²³. Kızıl Ordu'nun başardığı ikinci görev ise, Beyaz ordular yenildikten sonra Kızıl Ordu'nun, Bolşevik Parti'nin süregiden oldukça merkezileşmiş yönetimi için güvenli bir üsse dönüşmesidir. Asker kitleleri ordunun profesyonel ve Parti egemenliğindeki yapısına dâhil edilmiştir. Kızıl Ordu, Bolşevik Devrimi'nin anarşik evresinde fişkıran, proleter Kızıl Muhafızlar ve

²¹ George Vernadsky, *Rusya Tarihi*, s. 364. Fotoğrafta Birinci Petrograd Kızıl Ordu askerleri, 1918 yılında cepheye gitmeden önce görülmektedir. "Vlast' sovetov za 10 let 1917-1927," *Krasnaia Gazeta*, Moscow 1927; <http://soviethistory.msu.edu/1917-2/red-guard-into-army/red-guard-into-army-images/#bwg15/250> (Erişim tarihi: 02.01.2018). Söz konusu fotoğraf için bkz. Ek 1.

²² Theda Skocpol, *Devletler ve Toplumsal Devrimler*, s. 406. Skocpol'a göre, pek çok köylünün ehveni şer olarak tercihi de bu halk desteğine dâhildir ve köylüler olmaksızın Rus Devrimi'nin iç savaş sırasında pekiştirilmesinin kesinlikle mümkün olamayacağı bir gerçektir. İç savaşa köylüleri ve onların kaynaklarını sokmak için hem Kızılların hem de Beyazların girişimlerine köylülerin çoğu içerlese de, onlar (özellikle Sovyet Rusya'nın orta bölgelerindeki köylüler), Beyazların zaferinin, toprak beylerinin dönüşünü de beraberinde getireceğinden korkmuşlardır. Theda Skocpol, *Devletler ve Toplumsal Devrimler*, s. 406.

²³ "Beyazlara kızıl baltayı indirin" temalı propaganda afişi için bkz. Ek 2. <http://soviethistory.msu.edu/theme/propaganda/> (Erişim tarihi: 02.01.2018)

köylü gerilla takımları gibi düzensiz askerî birimlerin yerini almış ve onları özümlemiştir²⁴.

3. Kızıl Ordu'nun Sovyet İstihbarat Sistematiğinin Gelişim Sürecine Katkısı ve Kızıl Ordu ÇEKA Bağlantısı

Kızıl Ordu Bolşevik Devrimi sonrasında Rusya'nın iç ve dış güvenliğinin sağlanması çalışmalarında askerî kabiliyetlerinin yanında istihbarat alanındaki çabalarıyla da mücadeleye katkı vermiştir. Bu başlık altında öncelikle istihbaratın temel fonksiyonlarından olan propagandanın Kızıl Ordu'ya destek sağlanması yolunda ne şekilde kullanıldığı açıklanmakta, ardından Kızıl Ordu-ÇEKA ilişkileri üzerinden gözlemlenebilen ordu-istihbarat teşkilatı bağlantısının askerî alanda ve ekonomi alanında ne şekilde olduğu ele alınmaktadır.

3.1. Kızıl Ordu'nun Propaganda Çalışmalarıyla Sovyet İstihbarat Sistematiğinin Gelişim Sürecine Katkısı

İstihbaratın temel fonksiyonlarından olan propaganda faaliyetlerinin Rus halkının Kızıl Ordu'ya sempatiyle yaklaşması, güvenmesi ve katılım sağlaması amacıyla kullanılması, bunun yanında propaganda çalışmalarının Kızıl Ordu tarafından direkt olarak da icra edilebiliyor olması Sovyet ordusunun Sovyet istihbarat sistematiğinin gelişimine doğrudan ve dolaylı olarak katkı yaptığını göstermektedir.

Devrim sonrasında Bolşevikler özellikle iç güvenliğin sağlanması amacıyla halka Kızıl Ordu'nun önemini çeşitli yollarla anlatmış ve orduya katılımı maksimum düzeyde sağlamaya çalışmışlardır. Bu çalışmalarda propaganda afişlerinin kullanımı öne çıkmış ve bu afişlerde ordu ile ilgili pek çok konu halkla paylaşılmıştır. Bu konulardan biri asker kaçaklarıdır. Bolşevikler propaganda afişlerini kullanarak işçi ve köylüleri asker kaçaklarına karşı müsamaha göstermemeye çağırılmışlardır. Böylece halk asker kaçaklarına karşı bilinçlendirilmekte

²⁴ Theda Skocpol, *Devletler ve Toplumsal Devrimler*, s. 407. Makhno'nun Ukrayna'daki köylü gerillaları gibi, özümlelenemeyen bazı partizan birimler ise sonunda yenilgiye uğratılmış ve ortadan kaldırılmıştır. Theda Skocpol, *Devletler ve Toplumsal Devrimler*, s. 407.

ve örgütlenmektedir.

“Asker Kaçağının Kâbusu” başlıklı 1919 tarihli bir siyasî propaganda afişinde işçilere ve köylülere asker kaçaklarını aralarına almamaları öğütlenirken, kimse tarafından kabul görmeyecek asker kaçaklarının içine düşeceği yalnızlık resmedilmektedir. İç içe çizimlerden oluşan propaganda afişinde;

“İşçiler ve köylüler haini kendi aralarına almak istemiyor çünkü o Sovyet Cumhuriyeti'ni savunmayacak... Bir Kızıl Ordu askeri ormanda bir kütüğün üzerinde oturuyor; (arka planda) II. Nikola tahtta ve ona boyun eğen dalkavukları yanında. Mahkûmlar Sibirya'ya gidiyor. Demir parmaklıklılı hücrelerden samimi bakışlar. Karşı-devrimciler komünistler üzerine ateş ediyor.”²⁵.

ifadelerine yer verilirken, asker kaçakları hain olarak nitelendirilmektedir: Yaşanan olumsuzluklara asker kaçaklarının seyirci kaldığı, halk savunmasına destek vermedikleri çizimlerle anlatılmakta, böylelikle halka Kızıl Ordu'yla birlik olma mesajı verilmeye çalışılmakta, aksi takdirde ülke savunmasına katılmayan her bir işçi ve köylünün de hain olarak anılıp bu şekilde yalnız kalacağı hatırlatılmaktadır. 1919 tarihli bu siyasî propaganda afişinden de anlaşılacağı üzere o tarihlerde Kızıl Ordu'nun personel ihtiyacı vardır ve bu personel sayısının artırılması için istihbaratın temel fonksiyonlarından olan propaganda etkili bir şekilde kullanılmaya çalışılmaktadır.

Aynı yıl “Vsevobuç Özgürlük Sloganıdır”²⁶ temalı bir başka propaganda afişinde de, verilecek askerî eğitimlerin özgürleştirici niteliği anlatılmaya çalışılmakta ve afişteki yaşlı Rus köylüsünün ağzından şu ifadelere yer verilmektedir:

²⁵ “Nightmare of the Deserter (1919)”, *Hoover Political Poster Database*, 2007; <http://soviethistory.msu.edu/1917-2/february-revolution/february-revolution-images/#bwg2/186> (Erişim tarihi 02.01.2018).

²⁶ Vsevobuç - Vseobşçeye voennoe obuçenie - Genel askerî eğitim. Vsevobuç, Rus askerî eğitim sistemine verilen isimdir.

“Bir köylü olarak savunmada,
Elimde tüfeğimle ayakta duruyorum.
Özgürlüğümü savunuyorum,
Ve toprağımı.”²⁷.

Bu propaganda afişinde; kalbi üzerinde kızıl bir yıldız bulunan beyaz giysisi, tarlada çalıştığı pantolon ve çizmeleri, hemen arkasında orak ve çekici, elinde süngüsüyle yaşlı bir Rus köylüsü, arka plandaki sahnede kızıl bayrakla, tüfek ve süngüleriyle hücum eden bir grup Rus askerini işaret etmektedir. Afişteki çizim ve afişin sol tarafında verilen dörtlükteki ifadeler birlikte düşünüldüğünde, toprağı savunmanın aynı zamanda özgürlüğü savunmak olduğu vurgusunun yapıldığı görülmektedir. Bu propaganda afişinin de ana hedefi ülke savunması için Kızıl Ordu ile birlikte savaşmaya çağrılan Rus köylüsüdür.

Kızıl Ordu, iç savaşın iyice kızışmaya başladığı süreçte personel ihtiyacının daha da artmasıyla kendi propaganda afişlerini de kullanmaya başlamış ve bu yolla da gönüllüleri orduya kazandırmayı amaçlamıştır. Dimitri Moor tarafından 1920 yılında hazırlanmış olan, Kızıl Ordu'nun ilk ve en çok bilinen ve Kızıl Ordu'ya gönüllü temininde de en çok faydalanılan propaganda afişi, Birinci Dünya Savaşı'nda ABD'nin kullandığı “Uncle Sam” ve İngiltere'nin kullandığı “John Bull” posterleri model alınarak tasarlanmıştır²⁸. Söz konusu propaganda afişinde, arka planda bacalarından kara dumanlar tüten kızıl renkli fabrikalar yer alırken, ön kısımda işaret parmağıyla afişin muhataplarına yönelen ve “Sen! Gönüllü müsün?” diye soran kızıl giysili bir Rus askeri yer almaktadır. Propaganda afişinde arka planda fabrikaların yer alması Kızıl Ordu'nun bu propaganda afişiyle öncelikli olarak işçileri hedeflediğini

²⁷ “VsevoBuch is the Watchword of Freedom (1919)”, *International Institute of Social History*, The Chairman Smiles, 2001; <http://soviethistory.msu.edu/1917-2/red-guard-into-army/red-guard-into-army-images/#bwg15/251> (Erişim tarihi: 02.01.2018). Söz konusu propaganda afişi için bkz. Ek 3.

²⁸ Kuptsov, I. I.; “Dmitrii Moor: Have You Volunteered? (1920)”, *Idushchie Vpered*, Moscow: Sovetskii Khudozhnik, 1987; <http://soviethistory.msu.edu/1917-2/red-guard-into-army/red-guard-into-army-images/#bwg15/256> (Erişim tarihi: 02.01.2018).

göstermektedir²⁹.

“Yaşasın 3 Milyon Askerli Kızıl Ordu!” temalı ve A. (Skif) Apsit tarafından hazırlanan 1919 tarihli propaganda afişindeki³⁰ rakam dikkate alındığında Troçki tarafından kurulması sonrasında Kızıl Ordu'nun çok kısa sürede 3 milyonluk bir rakama ulaştığı ve özellikle iç savaş döneminde Kızıl Ordu'ya yoğun bir katılım olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu yıllarda yapılan iç propagandada, kalabalık ve güçlü bir orduya sahip olunduğu çeşitli şekillerde anlatılmakla birlikte halkın orduya katılımını artırmak amacıyla, ordunun silah ve teçhizat açısından da yeterli durumda olduğu vurgulanarak orduya katılım teşvik edilmiştir.

Kızıl Ordu'nun her açıdan gelişmekte olan ve askerlerin ihtiyaçlarını karşılayabilen bir ordu olduğu, propaganda afişlerinin ana temalarından biridir. Ordunun giysi, silah ve teçhizat açısından yeterli duruma geldiği, iç savaşta mücadele edilen düşman birliklerinin ise zor durumda olduğu bu afişlerle anlatılmaya çalışılarak, iç savaşta tarafını seçip savaşıacak halkın tercihini Kızıl Ordu'dan yana kullanması sağlanmaya çalışılmaktadır. Örneğin M. Avilov'un “Vrangel Ordusu ile Savaş” temalı propaganda afişinde at üzerindeki modern üniformalı ve silahlı Kızıl Ordu askeri, arkasındaki Vrangel askerlerine ateş ederken resmedilmiştir. Afişte Vrangel ordusunun askeri iyi savaş veren fakat sadece mızrak kullanarak mücadele etmek zorunda olan askerler olarak

²⁹ Her ne kadar sadık sanayi işçileri arasından ihtiyatlı bir başlangıç yapılmış olsa da, Kızıl Ordu'nun asker toplayıcıları çok geçmeden, (yukarıdaki diğer propaganda afişlerinde görüldüğü gibi) savaş yorgunu olan köylülere yönelmek zorunda kalmışlar ve Sovyet Rusya'da zorunlu askerlik sonunda yasalaşmıştır. Köylüler, 1921'deki mevcudu beş milyonu aşan Kızıl Ordu'nun beşte dördünden fazlasını oluşturmuştur. Theda Skocpol, *Devletler ve Toplumsal Devrimler*, s. 404-405. Bu anlamda Kızıl Ordu'nun orduya eleman temininde propaganda afişleriyle istediği sonuçları aldığını söylemek mümkündür.

³⁰ Peter Paret vd., “Long Live the Three-million Man Red Army! (1919)”, *Persuasive Images: Posters of War and Revolution from the Hoover Institution Archives*, Princeton University Press, Princeton 1992; <http://soviethistory.msu.edu/1917-2/red-guard-into-army/red-guard-into-army-images/#bwg15/248> (Erişim tarihi: 02.01.2018). Bu propaganda afişinde Kızıl Ordu'nun gücü, çeşitli savaş araçları, atlar, tüfekli askerler, uçaklar ve karadan çeşitli yollardan akın akın Kızıl Ordu'ya katılan kızıl bayraklı insanlarla anlatılmaya çalışılmaktadır. Söz konusu propaganda afişi için bkz. Ek 4.

tasvir edilmiştir³¹. Zorlu ekonomik şartlar altında ve iç savaş ortamında yaşamlarını sürdürenleri ve henüz bu savaşta tarafını seçmemiş olanları etkilemeyi hedefleyen bu ve benzeri propaganda çalışmaları Kızıl Ordu'nun personel sayısının artırılmasına önemli katkı sağlamıştır³². Bu çalışmalar Kızıl Ordu'nun propaganda silahını etkili ve amaca yönelik olarak kullanabilme kapasite ve kabiliyetine sahip bir ordu olduğunu kanıtlamaktadır.

3.2. Kızıl Ordu'nun Askerî İstihbarat Çalışmaları ve Operasyonel Faaliyetleriyle Sovyet İstihbarat Sistematiğinin Gelişim Sürecine Katkısı

Kızıl Ordu iç güvenliğin sağlanmasında askerî istihbarat çalışmaları ve operasyonel faaliyetleriyle de Sovyet istihbarat sistematiğinin gelişimine katkı yapmıştır. Kızıl Ordu birlikleri iç isyan ve eşkıyalık hareketlerinin bastırılmasında kritik bir rol üstlenerek ordunun genel taktik anlayışı doğrultusunda bu gibi hareketleri hem yakından takip ederek bu hareketlerle ilgili haber ve bilgi temin etmiş hem de gerektiğinde caydırıcı gücünü kullanarak bu hareketlere karşı operasyonlar gerçekleştirmiştir.

³¹ M. Avilov, "Battle with Vrangel's Army (1919-1922)", *Hoover Political Poster Database*, 2007; <http://soviethistory.msu.edu/1917-2/red-guard-into-army/red-guard-into-army-images/#bwg15/252> (Erişim tarihi: 02.01.2018). Söz konusu propaganda afişi için bkz. Ek 5.

³² Propaganda çalışmalarının da etkisiyle zamanla, çoğu okuryazar olmayan gönülsüz askerler de, hızla etkili bir savaş gücüne oldukça yakın bir duruma getirilmiştir. Eski rejimden kalan uzmanların oluşturduğu bir Savaş Bakanlığı'na, bütün askerî harekâtlarda komuta ve kontrol yetkisi verilmiştir. Kızıl Ordu'ya katılmaya ikna edilen ya da zorla alınan, olabildiğince çok sayıda eski Çarlık subayına (siyasal olarak tarafsız alan kabul edilen) teknik yeteneklerine uygun liderlik görevleri ve yetkiler verilmiştir. İç savaş boyunca eski ordunun 50.000 ile 100.000 subayı yeni Kızıl Ordu'ya alınmıştır. Belki de bunun kadar önemli olan; eski Savaş Bakanlığı'nın 10.000'den fazla sivil memuru, genel memurların önemli bir kısmı, eski ordunun askerî akademilerinin yanı sıra soğurulmuştur. Skocpol'a göre böylece, birkaç yıl içinde Bolşevikler, Geçici Hükümet'in temelini oymak için savundukları devrimci-demokratik önlemlerin birçoğunu tersine çevirmişler ve profesyonel ve bürokratik askerî örgütlenme ilkelerine geri dönmüşlerdir. Theda Skocpol, *Devletler ve Toplumsal Devrimler*, s. 405.

Eşkivalara ve çetelere karşı gerçekleştirilen askerî harekâtlara ilişkin 31 Mart 1921 tarih ve 1898 sayılı, “gizli” ibareli “istihbarat durum raporu” Kızıl Ordu'nun askerî istihbarat alanındaki çalışmalarını ve ülke içindeki karışıklıklara karşı ne gibi müdahalelerde bulunduğunu açıklayıcı nitelikte önemli veriler barındırmaktadır. Moskova'daki ordu merkezinden 31 Mart 1921'de imzadan çıktığı anlaşılan rapor şu şekildedir:

“Ukrayna, Lozovaia İstasyonu Bölgesi: 120 kişilik bir grup (çetenin ismi bilinmemekle birlikte aynı çete 28 Mart tarihinde Zemçuzhnoye İstasyonu'na da saldırı düzenlemiştir) 29 Mart tarihinde Raduyevo İstasyonu'nu ele geçirmiş ardından da telgraf cihazlarını kullanılamaz hale getirip Nadezdino'ya geçmiştir. Söz konusu çete zırhlı trenimizden açılan ateş sonucu dağıtılarak bölgeden uzaklaştırılmıştır.

Orel Askerî Bölgesi, Tambov Guberniyası, Çakino İstasyonu Bölgesi: 29 Mart tarihinde süvari birliklerimiz Bakharevka bölgesinden 100 kişinin üzerinde bir atlı çeteyi uzaklaştırmıştır. Çete Ponzar'a geri çekilmiş ancak oradan da uzaklaştırılmıştır. Çete daha sonra farklı bölgelere doğru dağılmıştır.

Otkonozhaiya İstasyonu Bölgesi: 29 Mart tarihinde birliklerimiz 1000 kişilik bir çetenin 2 makineli tüfekte işgal ettiği Semenovka'ya güney ve batıdan saldırı düzenlemiştir. Çete düzenlenen bu saldırıya karşı koyamamış ve Nikolskoye-Rzhaksa'ya geri çekilmiştir. Süvari müfrezemiz Nikolskoye'deki çeteye saldırarak köyün güney kısmını almış ancak düşmanın ağır makineli tüfek saldırısı sonucunda geri çekilmek zorunda kalmıştır. Bunun haricinde özellikle dikkat çekecek başka bir olay vuku bulmamıştır.

Trans-Volga Askerî Bölgesi, Petrov Reyonu: 28 Mart tarihinde Sapolga'ya, buradan da Serdoba köyüne ilerleyen Popov çetesi Serdoba'yı alarak 29 Mart tarihinden itibaren Aleksandrovka'ya doğru harekete geçmiştir. Çeteler, askerî birliklerimizin takibi altındadır.

Kafkas Cephesi, Delizhan Reyonu: Karakli muntikasındaki saldırılarımız devam etmektedir. Pamb-arm, Mandzhukli, Pamb-kurd ve Çaban-Karakmaz işgal edilmiştir.

Sibirya Tobolsk Reyonu: Birliklerimiz Kularevskoye köyünden Bagaiskoye köyüne uzanan hat üzerinde isyancılarla şiddetle bir mücadeleye girişmişlerdir.

Ishim Reyonu: 300 adam, 2 top ve 3 makineli tüfekten oluşan Bordakov çetesi, birliklerimizin takibi altında Kokhanskoye köyünün doğusundan Ishim-Omsk Demiryolu ana istikameti yönüne doğru geri çekilmektedir.

Petropavlovsk Reyon: Petukhova'nın 70 verst (yaklaşık 70 kilometre) kuzeyinde adamlarımız Bukhalov'un çetesine yetişerek çeteyi başka bir güzergâha yönlendirmişlerdir. Bukhalov kendini vururken Sibirya Cephesi Kurmay Başkanı ve Halkın İsyancı Ordusu Kurmay Başkanı da esir alınmıştır.”³³.

Kızıl Ordu'nun “istihbarat durum raporu” incelendiğinde farklı isim ve sayılardaki çetelerin; farklı bölgelerde faaliyet gösterdikleri, yer yer iletişim cihazlarını tahrip ettikleri ve bu anlamda planlı hareket ettikleri, Kızıl Ordu birliklerince dağıtıldıklarında farklı bölgelere kaçtıkları, faaliyetleri Kızıl Ordu tarafından engellendiğinde ve dağılmadıkları durumlarda ise bölge değiştirdikleri görülmektedir.

Trans-Volga bölgesinde olduğu gibi Kızıl Ordu kimi zaman intikal halindeki çeteye müdahale etmemeyi tercih edip sadece çeteyi izlemekle yetinmekte ya da Petropavlovsk reyonunda olduğu gibi çeteyi başka bir güzergâha yönlendirme yolunu seçmektedir. Dikkat çeken nokta, Kızıl Ordu'nun çetelerle mücadelede çeteyi gerekmedikçe vurmaması, bunun yerine riskli bölgelerden çeteyi uzaklaştırma yolunu tercih etmesidir. Böyle bir tercih farklı taktik nedenlerle açıklanabilir.

³³ Diane P. Koenker ve Ronald D. Bachman, *Revelations from the Russian Archives – Documents in English Translations*, Library of Congress, Washington 1997, s. 31; RTSKHIDNI, fond 17, op. 86, d. 144, II. 5. Söz konusu “istihbarat durum raporu”nun sonunda yer alan imzaların şahıs olarak kime ait olduğu belli olmamakla birlikte imza sahiplerinin dönemin Savaş Komiseri ve Harekât Başkanı olduğu anlaşılmaktadır.

Örneğin, 300 adam, 2 top ve 3 makineli tüfekten oluşan Ishim'deki Bordakov çetesinin geri çekilmesine Kızıl Ordu'nun müdahale etmemesi muhtemelen çetenin kalabalık olmasından ve ağır silahlara sahip olmasından kaynaklanmakta, Kızıl Ordu olası bir çatışma durumunda kendi personelini riske atmak istememekte, çeteyi risksiz bölgeye sürmekle yetinmektedir. Bu tip taktik nedenler söz konusu olabileceği gibi Kızıl Ordu'nun, bölgedeki kendi birliklerinin silah ve mühimmat eksikliğini göz önünde bulundurarak bu şekilde hareket etmiş olması da ihtimal dâhilindedir.

Görüldüğü gibi çeteler sayıları 100 kişiden 1000 kişiye kadar değişebilen, yer yer işgal faaliyetlerine girişebilecek güce de sahip olabilen ve bu açıdan ciddi birer güvenlik risk unsuru olabilecek potansiyelde gruplardır. Nikolskoye köyünde olduğu gibi, top ve ağır makineli tüfek saldırıları yapabilecek kapasiteye sahip çeteler karşısında Kızıl Ordu'nun zorlandığı ve Kızıl Ordu birliklerinin zaman zaman geri çekilmek zorunda kaldığı da görülmektedir. Söz konusu askerî istihbarat raporu Kızıl Ordu'nun gerek haber ve bilgi temini gerekse de temin edilen haber ve bilgiler doğrultusunda yapılan operasyonel faaliyetlerle Sovyet istihbarat sistematiğinin işleyişinde aktif rol oynadığını kanıtlamaktadır.

3.3. Askerî Alanda ve Ekonomi Alanında Kızıl Ordu-ÇEKA Bağlantısı

Bolşevik Devrimi'ni takip eden yıllarda Sovyet Rusya'da yaşananlar iç güvenliği sağlayan iki güvenlik aygıtı Kızıl Ordu ve ÇEKA'nın eşgüdümlü çalışabilme pratiği kazanmasına zemin hazırlamış, her iki güvenlik aygıtı da gelişimlerini bu zeminde sürdürmüşlerdir. Gerek Kızıl Ordu gerekse de ÇEKA'nın aslı görevi, devletin çıkarları doğrultusunda öncelikli olarak güvenli, dış müdahalelere ve manipülasyon girişimlerine kapalı bir yaşam alanı oluşturup bunu sürdürülebilir hâle getirmektir. Her iki güvenlik aygıtı da siyasî karar alıcıların güvenlik stratejileri doğrultusunda bu görevi yerine getirmeye çalışmışlar ve birbirleriyle koordineli çalışmışlardır. Ayrıca ordu-istihbarat teşkilatı ilişkilerinin iç içeliği ve yoğunluğu, Sovyet istihbaratının genetik yapısının oluşumunda da belirleyici olmuştur.

Sovyet istihbarat sistematikiinin uzerine kurulu olduğu duzende kurumlararası koordinasyona onem verilmektedir ve Sovyet Rusya'da ordu-istihbarat teşkilatı bağlantısı net olarak gozlemlenebilir niteliktedir. Askeri alan ve ekonomi alanındaki bazı uygulamalar da Kızıl Ordu-ÇEKA bağlantısını gozler onune sermektedir.

3.3.1. Kızıl Ordu-ÇEKA Bağlantısı: Askeri Alan

ÇEKA'nın istihbarat raporlarının dağıtım listelerinde Sovyet Genelkurmayı'na bağlı askerı bølge birimlerinin yer alması; bu raporlarda askerı istihbarat verilerine rastlanması; "kızıl teror" uygulamaları kapsamında ordu ve istihbarat teşkilatının ortak infazlarda birlikte yer alması; sahada sınır bølgelelerinde Sovyet suvari subaylarıyla ÇEKA uyelerinin birlikte fotograf vermiş olması gibi bilgiler ve yazılı ve gozsel belgeler askerı alandaki ordu-istihbarat teşkilatı bağlantısını kanıtlamaktadır.

Ordu-istihbarat teşkilatı bağlantısına verilebilecek onemli bir orneğin izlerine, ÇEKA İstihbarat Dairesi'nin çeşitli Şehirlerdeki ekonomik ve politik durumla ilgili olarak hazırladığı 6-7-8 Ocak 1922 tarih 6/244 sayılı ve "ok gizli" ibareli istihbarat raporunun dağıtım listesinde rastlanmaktadır. Bu dağıtım listesinin 25. sırasında Kliment Voroiilov ismi yer almakta ve söz konusu istihbarat raporunun Voroiilov'a "Kuzey Kafkasya Askerı Bølgele Rostov Komitesi'ne okunmak uzerine" gozderildiği anlaşılmaktadır³⁴. Bu detay Sovyet Rusya'da ordu-istihbarat teşkilatı ilişkilerinin i ieliğinin ve istihbarat teşkilatı ile Kızıl Ordu'nun uлке guvenliğinin sağlanması noktasında koordineli olarak çalıŐtıĐının onemli gostergelerinden biridir.

Yine aynı belge içindeki bir politik istihbarat ozetinde ÇEKA'nın; Rusya'nın Kuzey krayı Vologda guberniyasındaki askerı birliklerin durumunun istenilir duzeyde olduğuna; Kuzeybatı krayında Pskov guberniyasında Karelyan Cephesi'nde halkın seferberliğinin başarılı olduğuna dair istihbaratın yer alması; bunun yanında belgedeki bir diŐ istihbarat raporu ozetinde Estonya'da bir Rus organizasyonunun

³⁴ Diane P. Koenker ve Ronald D. Bachman, *Revelations from the Russian Archives*, s. 34; RTSKhIDNI, fond 5, op. 1, d. 2627, II.31.32, 35, 35 ob.

kurulduğu ve bu karargâha gönüllüler toplandığına, bu gönüllüler içinde işsizlerin bulunduğuna ve bu kişilere üç aylık peşin ödemeler yapıldığına dair istihbaratın yer alıyor olması ÇEKA’nın istihbarat raporlarının içeriğinde askerî istihbarata dair veriler olduğunu göstermektedir. Aynı şekilde Ural guberniyasındaki silahlı çetenin silah ve eleman sayısı ve çetenin işgal teşebbüslerine dair; Bukeevskaya guberniyasındaki çetenin teslim olmasına yönelik çalışma ve görüşmelere dair; Sibiry’a’daki Tatar ve Tunguz isyanlarına dair istihbarat da ÇEKA tarafından oluşturulmuştur ve bu nitelikteki istihbarat da Sovyet ordusunun askerî istihbarat ihtiyacını karşılar niteliğe sahip olması açısından önemlidir³⁵.

ÇEKA istihbarat raporunda askerî istihbarat verilerinin yer alıyor olması ve raporun dağıtım listesinde Sovyet ordusunun askerî bölge birimlerine de yer verilmesi Sovyet Rusya’da istihbarat teşkilatı ve ordunun koordineli çalıştığını kanıtlamakta, böylece ordu-istihbarat teşkilatı ilişkilerinin ne kadar iç içe geçtiği bir kere daha belgelenmektedir.

ÇEKA ve Kızıl Ordu’nun sahada birlikte hareket ettiği uygulamalardan birine de Kronstadt ayaklanması sonrasında rastlanmaktadır. Troçki’ye bağlı güçler Kronstadt ayaklanmasını bastırılmış, Troçki 1800 denizcinin vurulmasını emretmiş, 1800 denizcinin yüzde 10’undan biraz daha azı ÇEKA tarafından, geri kalanlar ise Kızıl Ordu tarafından infaz edilmiştir³⁶. Görünen o ki ÇEKA zaman zaman askerî operasyonel faaliyetler sonrası infaz gücü olarak orduya destek verebilmektedir. Sovyet ordusunun ve istihbaratının bu tip infazlar gerçekleştirmesinin Bolşevikler tarafından planlanıp koordine edilen

³⁵ Diane P. Koenker ve Ronald D. Bachman, *Revelations from the Russian Archives*, s. 34; RTSKhIDNI, fond 5, op. 1, d. 2627, II. 31, 32, 35, 35ob. *Guberniya* terimi Rusya’daki alt idarî birimler için kullanılan bir terimken, *uyezd* (bir nevi kanton) terimi de *guberniyaların* içindeki daha küçük idarî birimler için kullanılmaktadır. *Kray* terimi ise hem *guberniyaları* hem de *uyezdleri* kapsayan idarî birimler için kullanılmaktadır. Aykut Çağlak, *Türk ve Rus İstihbaratı (1900-1925)*, s. 150.

³⁶ Slava Katamidze, *Loyal Comrades Ruthless Killers – The Secret Services of the USSR (1917-1991)*, s. 16. Katamidze’ye göre; “*olaydan yaklaşık yirmi yıl sonra Troçki bu olaydaki sorumluluğu Cerjinski ve Tuhaçevski’ye yıkmaya çalışacaktır fakat bahsi geçen dönemde askere hâkim olan makam ne ÇEKA şefi ne de ordu komutanlarıdır: O dönemde emirleri yerine getirilen Savaş Komiseri yani Troçki’dir.*” Slava Katamidze, *Loyal Comrades Ruthless Killers – The Secret Services of the USSR (1917-1991)*, s. 16.

“kızıl terör” uygulamalarının bir uzantısı olduğunu da hatırlamak gerekir.

Kızıl Ordu-ÇEKA koordinasyonları askerî istihbarat alanına hizmet etmiş olmakla birlikte bu alanın asıl fakat perde arkasında kalan hâkimi GRU’dur. Kızıl Ordu’ya askerî istihbarat desteği ordunun istihbarat ünitelerinden oluşun ve süreç içerisinde pek çok kez isim değişikliğine giden, Sovyet tarihinde ya Genelkurmay Dördüncü Şubesi ya da GRU (Genelkurmay Ana İstihbarat Müdürlüğü) olarak bilinen yapılanmadan gelmiştir. GRU, ÇEKA gibi politik bir servis değildir. Askerî istihbarat şefleri neredeyse hiçbir zaman Bolşevik Parti Merkez Komitesi’ne hizmet etmemişlerdir. ÇEKA mensupları Bolşevik Parti koruyuculuğu gibi bir görev üstlenmişken GRU subayları böyle bir rol üstlenmemişlerdir³⁷.

Sovyet tarihinin ilk yirmi yılında askerî istihbaratın en çarpıcı başarısı Yan Berzin tarafından idare edilen “illegal subay” ve “illegal ajan”ların kullanımı yoluyla sağlanmışır. “İllegal subay” ve “illegal ajan”ların kullanıldığı ünite GRU içinde faaliyet gösteren bir ünite ve bu ünitenin başındaki isim de üniteye on yıldan fazla başkanlık eden Yan Berzin’dir. “İllegal”ler 1920’li yılların başlarında Batı Avrupa ve Asya’da; 1923’te de ABD’de operasyonel faaliyetler yürütmeye başlamışlardır. İçlerinde Maria Polyakova, Richard Sorge ve Leopold Trepper gibi isimlerin de bulunduğu “illegal ajan”lar Çin, Japonya, Nazi Almanyası, Fransa ve İsviçre’de istihbarat şebekeleri organize etmişlerdir. GRU’nun en önemli unsurları insan istihbaratı ve sinyal istihbaratı ile ilgilenmiş ve bu alanlarda özel olarak uzmanlaşmışır³⁸. Şunu da belirtmek gerekir ki GRU’nun varlığı ve askerî istihbarat alanındaki hâkimiyeti Kızıl Ordu’nun ÇEKA ile koordinasyonuna engel

³⁷ Robert W. Pringle, *Historical Dictionary of Russian and Soviet Intelligence*, s. 105.

³⁸ Robert W. Pringle, *Historical Dictionary of Russian and Soviet Intelligence*, s. 105-107. Ruth Werner ve Arthur Adams’ın da içlerinde bulunduğu ABD ve İngiltere’deki GRU *illegalleri*, ülkelerindeki nükleer silah programlarında, askerî endüstri ve savunma endüstrisi alanlarında görev yapan önemli *kaynaklara* sahip olup onları çalıştırma başarısı da göstereceklerdir. KGB’ye oranla GRU hakkında çok daha az çalışma bulunmaktadır. Daha önceki yıllarda insan istihbaratı ve sinyal istihbaratı üzerine uzmanlaşmış olan GRU’nun önde gelen unsurları ilerleyen dönemde uzay araştırmalarında da aktif olarak kullanılacaklardır. Robert W. Pringle, *Historical Dictionary of Russian and Soviet Intelligence*, s. 106-107.

teşkil edebilecek bir nitelik arz etmemiştir.

3.3.2. Kızıl Ordu-ÇEKA Bağlantısı: Ekonomi Alanı

Bolşevik Devrimi sonrasında Sovyet Rusya'da ordu-istihbarat teşkilatı bağlantısı kendini ekonomi alanında da göstermiştir. Devrim sonrası yaşanan ekonomik kriz dönemlerinde gıda maddesi temini sıkıntısı baş göstermiş ve Bolşevik hükümet güvenlik aygıtlarını kullanarak soruna müdahale etmiştir. Bu noktada Kızıl Ordu ve ÇEKA, Bolşevik hükümetin köylünün ürününe el koyma kararının saha uygulayıcıları olmuşlar ve bu alanda eşgüdümlü çalışmışlardır.

Devrim sonrasında Sovyet Rusya ekonomik krizdedir ve bu kriz Bolşeviklerin önündeki aşılması güç engellerden biri olmuştur. Rublenin değeri sürekli düşerken fiyatlarda da oldukça fazla artış yaşanmaktadır. Bolşevikler ülke genelinde kontrolleri altında bulunan yerleşimlerdeki kullanılabilir gıda maddelerini ve mevcut yiyecek stoklarını yiyecek karnesi sistemi ile dağıtırken bu sistemde Bolşevik Parti üyeleri ve işçiler besin dağıtım zincirinin ilk sırasında; devlet memurları zincirin ikinci sırasında; esnaf, zanaatkârlar ve işsizler ise besin dağıtım zincirinin son sırasında yer almaktadır. Geriye kalan herkes “üretim dışı unsurlar” olarak görülmüş ve bu kişilerin devlet yardımlarından faydalanması yasaklanmıştır. Yiyecek karnelerinin dağıtımını da bizzat Bolşevikler tarafından gerçekleştirilmiştir. Bolşeviklerin Sovyet Rusya'daki yiyecek stoklarını yiyecek karnesi sistemi ile dağıttığı sistemde Bolşevik Parti üyelerinin besin dağıtım zincirinin ilk sırasında yer alıyor olmaları, temel insani ihtiyaçların dağıtılmasında parti üyeliğinin ne kadar belirleyici olduğunu göstermektedir³⁹.

Yiyeceklerin dağıtılması sırasında yaşanan adaletsizlik, sorunun sadece ufak bir kısmını oluştururken öncelikli problem yiyeceklerin köylerden temini meselesi olmuştur. Köylülerin gönüllü işbirliği ilkesine razı olmayacaklarını anlayan hükümet köylülerin elindeki tahılı zorla almaya karar vermiştir. Kızıl Ordu ve ÇEKA'nın “yiyecek taburları” köy köy gezerek köylülerin saklamaya veya kimi zaman da imha etmeye

³⁹ George Vernadsky, *Rusya Tarihi*, s. 364.

çalıştıkları tahılları zorla alarak şehirlere göndermişlerdir. Gıda sorununu çözmek için izlenen bu yol yeni bir sorun doğurmuş ve köylüler içinde yer yer hükümete karşı silahlanmalara şahit olunmuştur⁴⁰. İç savaş baskısı altında olan ve Kızıl Ordu ve kentsel nüfus için acil yiyecek temin etmek zorunda olan Bolşevik yönetim sonunda bir de gıda vergisi ilan etmiş, uygulamada köylülere sadece kendi geçimleri ve sonraki yılki tohumluğa yetecek kadar bırakıp tüm hasatları köylülerin ellerinden almıştır. Köylüler direndikçe zorla alım ve baskıya daha sık şahit olunmuştur⁴¹.

ÇEKA'nın halktan vergi ve yiyecek toplanması gibi görevlerde Kızıl Ordu ile koordineli olarak kullanılması Sovyet Rusya'da ordu-istihbarat teşkilatı bağlantısının, ekonomi alanında da var olduğunu kanıtlamaktadır. Sovyet Rusya'da istihbarat teşkilatı ve ordunun pratikte birbirinden ayrı ve bağımsız yapılar olmadığı ve ordu-istihbarat teşkilatı ilişkilerinin pek çok yönden iç içe geçmiş durumda olduğu bu örnekte de görülmektedir. Söz konusu çok yönlü koordinasyonların temel sebebi Bolşeviklerin katı disiplin, baskı ve merkezî kontrole dayalı bir devlet yönetimi anlayışına sahip olmasıdır. Bu anlayışın gereği olarak siyasî karar alıcıların istekleri doğrultusunda ordu ve istihbarat teşkilatı farklı alan ve konularda ortak çalışma zorunluluğuyla karşı karşıyadır.

3.4. Kızıl Ordu-ÇEKA Bağlantısının Temeli

Kızıl Ordu-ÇEKA bağlantısı aslında bu iki güvenlik aygıtının kuruluşu aşamasında bu aygıtlara kodlanmış durumdadır. Devrimden hemen sonra kurulan istihbarat teşkilatı ÇEKA'nın başına geçen Feliks Cerjinski'nin Bolşeviklerin devrim öncesi çalışmalarında da etkin görevler üstlenmiş olması, bu ismin ayrıca Smolni'de⁴² askerî komutan

⁴⁰ George Vernadsky, *Rusya Tarihi*, s. 365. Sovyet Rusya'da 19 Şubat 1918 tarihinde tüm toprakların kamulaştırıldığı açıklanmıştır. Tüm araziler devlet malı olurken toprağı işleyenlere sadece kullanım hakkı verilmiştir. Nicholas V. Riasanovsky ve Mark D. Steinberg, *Rusya Tarihi*, s. 515.

⁴¹ Nicholas V. Riasanovsky ve Mark D. Steinberg, *Rusya Tarihi*, s. 515.

⁴² Smolni Enstitüsü binası St. Petersburg'dadır ve burası Ekim Devrimi sırasında Bolşeviklerin merkezi olmuştur. Devrim sonrasında Moskova'ya gidene kadar Lenin hükümeti buradan yönetmiş, bina pek çok toplantıya da ev sahipliği yapmıştır. Aykut

sıfatıyla güvenlikten sorumlu olarak yetkilendirilmiş olması devrim sonrasında Sovyet Rusya'da ordu-istihbarat teşkilatı ilişkilerinin yoğunluk arz edecek olmasının ilk habercisi olmuştur. Bununla birlikte devrim hazırlıklarının Askerî Devrimci Komite ekseninde yürütülmüş olması, ÇEKA'nın bu komitenin bir kolu olarak kurulmuş olması da Sovyet istihbarat sistematiğinin güçlü bir ordu-istihbarat teşkilatı bağlantısı üzerine yapılandırılacağına işaretlerini vermiştir⁴³. Böylece Lenin istihbarat teşkilatının başına ordu-istihbarat teşkilatı ilişkilerini koordineli olarak götürebilecek kapasite ve kabiliyete sahip birini getirme kararıyla, ordu-istihbarat teşkilatı bağlantısını Sovyet istihbarat sistemine kodlamıştır.

Sovyet Birinci Süvari Ordusu'nun başarılı bir şekilde ilerlediği Sovyet Rusya-Polonya Savaşı'nın başlangıç aşamasında⁴⁴ çekilmiş olan bir fotoğraf da, Sovyet istihbarat sistematiğinin işleyişinde ordu-istihbarat teşkilatı bağlantısının önemli bir görsel kanıtını oluşturmaktadır. Fotoğrafta; Mihail Kalinin, Semyon Budyonni ve ÇEKA kurul başkanlarından Skrame, 1920 yılında Polonya sınırında Birinci Süvari Ordusu birliklerinin geçit töreninde aynı karede yer almaktadır⁴⁵. Kızıl Ordu'nun önde gelen süvari subaylarından Budyonni ve ÇEKA üyesi Skrame'nin yoğun askerî hareketliliğin olduğu sınır bölgesinde bir arada bulunuyor olması, bu iki ismin ve dolayısıyla da Kızıl Ordu ve ÇEKA'nın koordineli çalıştığını, istihbarat teşkilatı ve

Çağlak, Türk ve Rus İstihbaratı (1900-1925), s. 225.

⁴³ ÇEKA, Ekim Devrimi'ni örgütlemiş olan Petrograd Sovyeti'ne bağlı Askerî Devrimci Komite'nin bir koludur. ÇEKA'nın görevleri arasında, karşı devrimci faaliyette buldukları gerekçesiyle tutuklanmış şüpheli kişileri sorguya çekmek gibi görevler de yer almaktadır. Bu amaçla özel bir seksiyon kurulmuş ve bu seksiyonun başına da, Smolni'nin askerî komutanı sıfatıyla güvenlik sorunlarına bakan Cerjinski getirilmiştir. Edward Hallett Carr, *Bolşevik Devrimi (1917-1923)*, c. 1, s. 151.

⁴⁴ Slava Katamidze, *Loyal Comrades Ruthless Killers*, s. 27.

⁴⁵ "Kalinin and Budennyi at the Polish Front (1920)", *Russian State Film&Photo Archive at Krasnogorsk*, 2000; <http://soviethistory.msu.edu/1917-2/red-guard-into-army/red-guard-into-army-images/#bwg15/247> (Erişim tarihi: 02.01.2018). Fotoğraftaki gözlüklü isim Kalinin, onun ön tarafında boynunda dürbünle yer alan kişi Budyonni, Kalinin'in hemen arkasında bulunan beyaz kürk şapkalı kişi ise Skrame'dir. Söz konusu fotoğraf için bkz. Ek 6.

ordunun yakın ilişki içerisinde olduğunu göstermektedir⁴⁶.

Sonuç

Ordu-istihbarat teşkilatı bağlantısı Rusya'da iç savaşın yaşandığı süreçte oluşmuştur. Ordu-istihbarat teşkilatı bağlantısının bu süreçte oluşup gelişmesi iç savaş pratiğinin getirdiği bir zorunluluktur. İç savaş, ordu-istihbarat teşkilatı bağlantısını dikte etmiş ve Sovyet istihbarat çarkının işleyişi, istihbarat teşkilatı ve ordunun, bir başka deyişle sivil ve askerî istihbaratın yoğun ve zorunlu koordinasyonu üzerine kurulmuştur.

Bolşevik Devrimi'nden sonra Rusya'da sivil bir istihbarat yapılanması olan ÇEKA Sovyet istihbarat sistemine dâhil olurken Kızıl Ordu da kendisine bağlı GRU gibi istihbarat üniteleri, propaganda çalışmaları ve askerî istihbarat faaliyetleriyle Sovyet istihbarat sistematığı içerisindeki yerini almıştır. Devrimi izleyen süreçte birbirleriyle koordineli çalışabilme kabiliyetlerini de geliştiren bu güvenlik aygıtları aynı zamanda Sovyet istihbarat sistematığının gelişim sürecinde ordu-istihbarat teşkilatı bağlantısının sahada net olarak gözlemlenebileceği istihbarat pratikleri de ortaya koymuşlardır. Bu pratikler gerek askerî alanda gerekse de ekonomi alanında kendini göstermiştir. ÇEKA ile koordineli çalışmalar haricinde Kızıl Ordu propaganda çalışmalarındaki ve askerî istihbarat üretimindeki rolüyle de Sovyet Rusya'daki genel istihbarat üretimine katkı sağlamıştır.

Lenin'in, Sovyet istihbarat sistematığının yapısını belirleyecek siyasî kararları da Sovyet Rusya'da ordu-istihbarat teşkilatı bağlantısının oluşumunu ve gelişimini belirleyen önemli bir faktördür. Lenin'in Bolşeviklerin devrim öncesi yaptığı çalışmalarda etkin görevler üstlenen, ayrıca devrim sırasında Smolni'de askerî komutan sıfatıyla güvenlikten sorumlu olan Feliks Cerjinski'yi ÇEKA'nın başına getirmesi ve ÇEKA'yı Askerî Devrimci Komite'nin bir kolu olarak yapılandırması Sovyet Rusya'da ordu-istihbarat teşkilatı bağlantısının altyapısını hazırlamıştır. Lenin, ordu-istihbarat teşkilatı bağlantı ve

⁴⁶ Bununla birlikte Bolşevik Parti'nin önemli isimlerinden Kalinin'in de bölgede yer alıyor olması Parti'nin gerek Kızıl Ordu gerekse de ÇEKA'nın faaliyet yürüttüğü sahaya bir nevi kontrolör sıfatıyla indiğini kanıtlamaktadır.

koordinasyonunu Sovyet istihbarat sistemine ÇEKA ve Kızıl Ordu'nun kuruluş aşamasında kodlamıştır. Bu kodlama, Sovyet istihbaratının genetik yapısının oluşumunda ve Sovyet istihbarat geleneğinin gelişiminde belirleyicidir.

Günümüzde Rusya, Ortadoğu'daki güçler mücadelesinde aktif ve oyun kurucu bir rol üstlenmekte ve sahada ordu-istihbarat teşkilatı bağlantısını aktif olarak kullanmaktadır. Bu bağlantının oluşum sürecinin başlangıcı Bolşevik Devrimi'ni takip eden ilk birkaç yılda askerî ve istihbarî alanlarda alınan kararlara ve bu alanlardaki saha uygulamalarına dayanmaktadır. 21. yüzyılın ilk çeyreğinin sonlarına doğru ilerlerken yaşanan siyasî ve askerî gelişmeler ve Rusya'nın bu gelişmeler karşısında istihbarî ve askerî unsurlarını bölgede aktif olarak kullanarak benimsediği operasyonel yaklaşım, Rusya'da 20. yüzyılın ilk çeyreğinin sonlarına doğru şekillenmeye başlayan ordu-istihbarat teşkilatı bağlantısının bugün de dönemsel şartlara uyum sağlayıp gelişerek uygulamada değer bulduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

Sovyetler Birliği Merkez Partisi Arşivi (RTSKhIDNI)

(Bu makalede, söz konusu arşive ait belgelerin birebir çevirisinin basılı olarak yayınlandığı Diane P. Koenker ve Ronald D. Bachman'ın *Revelations from the Russian Archives – Documents in English Translations* başlıklı eserinden faydalanılmıştır.)

RTSKhIDNI, fond 17, op. 86, d. 144, II. 5

RTSKhIDNI, fond 5, op. 1, d. 2627, II. 31.32, 35, 35ob

Sovyet Tarihinde 1917 Olayları Arşivi (Seventeen Moments in Soviet History – An on-line archive of primary sources)

“Beyazlara kızıl baltayı indirin” temalı propaganda afişi.
<http://soviethistory.msu.edu/theme/propaganda/> (Erişim tarihi: 02.01.2018)

“Kalinin and Budennyi at the Polish Front (1920)”, *Russian State Film&Photo Archive at Krasnogorsk*, 2000;
<http://soviethistory.msu.edu/1917-2/red-guard-into-army/red-guard-into-army-images/#bwg15/247> (Erişim tarihi: 02.01.2018)

Kuptsov, I. I.; “Dmitrii Moor: Have You Volunteered? (1920)”, *Idushchie Vpered*, Moscow: Sovetskii Khudozhnik, 1987;
<http://soviethistory.msu.edu/1917-2/red-guard-into-army/red-guard-into-army-images/#bwg15/256> (Erişim tarihi: 02.01.2018)

“M. Avilov: Battle with Vrangeli's Army (1919-1922)”, *Hoover Political Poster Database*, 2007; <http://soviethistory.msu.edu/1917-2/red-guard-into-army/red-guard-into-army-images/#bwg15/252> (Erişim tarihi: 02.01.2018)

“Nightmare of the Deserter (1919)”, *Hoover Political Poster Database*,

2007; <http://soviethistory.msu.edu/1917-2/february-revolution/february-revolution-images/#bwg2/186> (Erişim tarihi 02.01.2018)

PARET, Peter vd., “Long Live the Three-million Man Red Army! (1919)”, *Persuasive Images: Posters of War and Revolution from the Hoover Institution Archives*, Princeton University Press, Princeton 1992; <http://soviethistory.msu.edu/1917-2/red-guard-into-army/red-guard-into-army-images/#bwg15/248> (Erişim tarihi: 02.01.2018)

“Vlast’ sovetov za 10 let 1917-1927”, *Krasnaia Gazeta*, Moscow 1927; <http://soviethistory.msu.edu/1917-2/red-guard-into-army/red-guard-into-army-images/#bwg15/250> (Erişim tarihi: 02.01.2018)

“Vsevobuch is the Watchword of Freedom (1919)”, *International Institute of Social History*, The Chairman Smiles, 2001; <http://soviethistory.msu.edu/1917-2/red-guard-into-army/red-guard-into-army-images/#bwg15/251> (Erişim tarihi: 02.01.2018)

Araştırma ve İnceleme Eserleri

ATAY, Mehmet, “Rusya Gizli İstihbarat Servisleri: KGB'nin Kısa Tarihi”, *Avrasya Dosyası - İstihbarat Özel*, Sayı 2 (Yaz 2002), c. 8, s. 309-328

CARR, Edward Hallett, *Bolşevik Devrimi (1917-1923)*, c. 1, Metis Yayınları, İstanbul 2006

ÇAĞLAK, Aykut, *Türk ve Rus İstihbaratı (1900-1925)*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara 2019

DALLIN, David J., *Sovyet Casusları*, Yarın Yayınları, Ankara 1968

FIGES, Orlando, “The Red Army and Mass Mobilization during the Russian Civil War 1918-1920”, *Past & Present*, Sayı 129 (Kasım 1990), s. 168-211

KATAMIDZE, Slava, *Loyal Comrades Ruthless Killers – The Secret Services of the USSR (1917-1991)*, Lewis International Inc. Copyright,

United States, Miami 2003

KOENKER, Diane P. ve Ronald D. Bachman, *Revelations from the Russian Archives – Documents in English Translations*, Library of Congress, Washington 1997

LEONARD, Raymond W., *Secret Soldiers of the Revolution – Soviet Military Intelligence 1918-1933*, Greenwood Press, Westport Connecticut ve London 1999

PATTERSON, Michelle Jane, *Moscow Chekists During the Civil War, 1918-1921*, Simon Fraser University, Burnaby 1991

PRINGLE, Robert W., *Historical Dictionary of Russian and Soviet Intelligence*, The Scarecrow Press, Lanham Maryland-Toronto-Oxford 2006

RIASANOVSKY, Nicholas V. ve Mark D. Steinberg, *Rusya Tarihi, İnkılap Kitabevi*, İstanbul 2011

SKOCPOL, Theda, *Devletler ve Toplumsal Devrimler*, İmge Kitabevi Yayınları, İstanbul 2004

TEMUR, Ferit, *20. Asrın Casusluk Şebekesi: Cambridge Beşlisi*, Hitabevi Yayınları, Ankara 2014

VERNADSKY, George, *Rusya Tarihi*, Selenge Yayınları, İstanbul 2011

YILDIZ, Gültekin, *Osmanlı Devleti'nde Askerî İstihbarat (1864-1914)*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2019

Soviet Union: A Country Study, Library of Congress Cataloging in Publication Data, ed. Raymond E. Zickel, U. S. Government Printing Office, Washington 1991 (1. Baskı, 2. Edisyon)

İnternet Kaynakları

SOLOVYOV, Dmitri, "Five Facts About Russian Military Intelligence",
[http://www.reuters.com/article/us-russia-medvedev-intelligence-gru-sb-
idUSTRE53N3K820090424](http://www.reuters.com/article/us-russia-medvedev-intelligence-gru-sb-idUSTRE53N3K820090424) (Erişim tarihi: 23.05.2016)

EKLER

Ek 1: Birinci Petrograd Kızıl Ordu askerleri, 1918 yılında cepheye gitmeden önce

(Kaynak: “Vlast’ sovetov za 10 let 1917-1927,” *Krasnaia Gazeta*, Moscow, 1927; <http://soviethistory.msu.edu/1917-2/red-guard-into-army/red-guard-into-army-images/#bwg15/250>) (Erişim tarihi: 02.01.2018)

Ek 2: “Beyazlara Kızıl Baltayı İndirin” temalı propaganda afişi

(Kaynak: <http://soviethistory.msu.edu/theme/propaganda/>) (Erişim tarihi: 02.01.2018)

Ek 3: “Vsevobuç Özgürlük Sloganıdır” temalı propaganda afişi

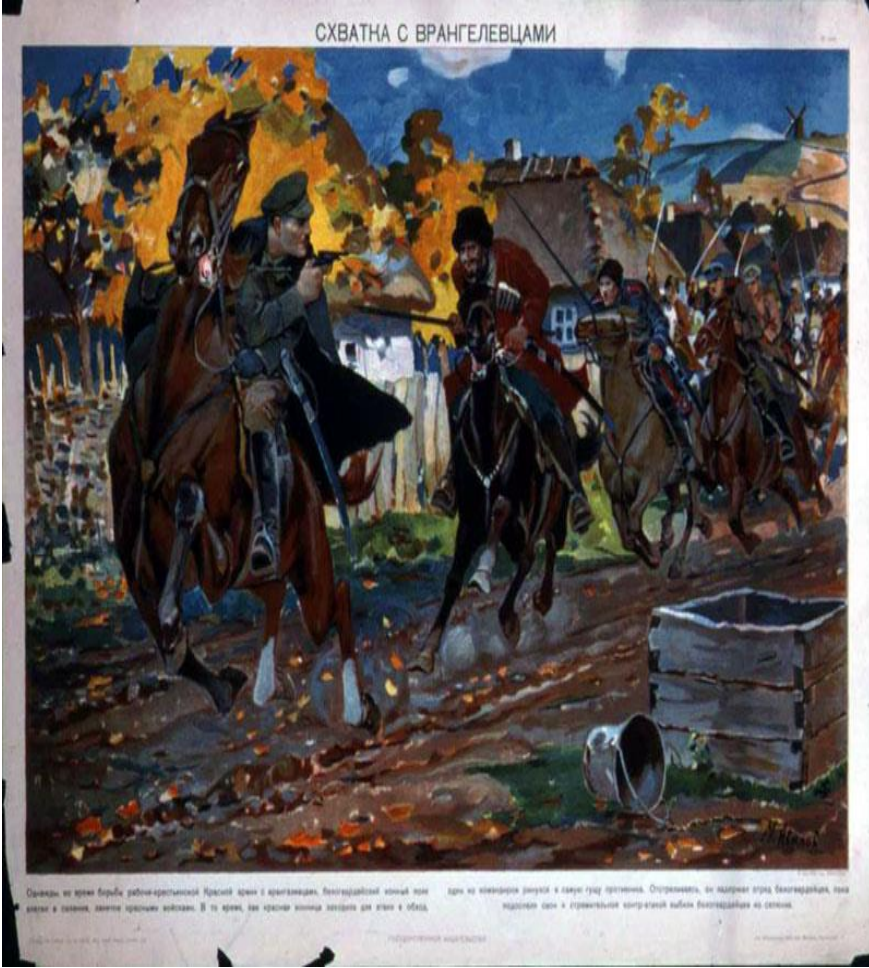
(Kaynak: “Vsevobuch is the Watchword of Freedom (1919)”, *International Institute of Social History*, The Chairman Smiles, 2001; <http://soviethistory.msu.edu/1917-2/red-guard-into-army/red-guard-into-army-images/#bwg15/251>) (Erişim tarihi: 02.01.2018)

Ek 4: “Yaşasın 3 milyon Askerli Kızıl Ordu!” temalı ve A. (Skif) Apsit tarafından hazırlanan 1919 tarihli propaganda afişi

(Kaynak: Peter Paret vd., “Long Live the Three-million Man Red Army! (1919)”, *Persuasive Images: Posters of War and Revolution from the Hoover Institution Archives*, Princeton University Press, Princeton 1992; <http://soviethistory.msu.edu/1917-2/red-guard-into-army/red-guard-into-army-images/#bwg15/248>) (Erişim tarihi: 02.01.2018).

Ek 5: M. Avilov'un “Vrangel Ordusu ile Savaş” temalı propaganda afişi.

(Kaynak: “M. Avilov, “Battle with Wrangel’s Army (1919-1922)”, *Hoover Political Poster Database*, 2007; <http://soviethistory.msu.edu/1917-2/red-guard-into-army/red-guard-into-army-images/#bwg15/252>) (Erişim tarihi: 02.01.2018)

Ek 6: Mihail Kalinin, Semyon Budyonni ve ÇEKA kurul başkanlarından Skrame, 1920 yılında Polonya sınırında Birinci Süvari Ordusu birliklerinin geçit töreninde

Fotoğraftaki gözlüklü isim Kalinin, onun ön tarafında boynunda dürbünle yer alan kişi Budyonni, Kalinin'in hemen arkasında bulunan beyaz kürk şapkalı kişi ise Skrame'dir. (Kaynak: "Kalinin and Budennyi at the Polish Front (1920)", *Russian State Film & Photo Archive at Krasnogorsk*, 2000; <http://soviethistory.msu.edu/1917-2/red-guard-into-army/red-guard-into-army-images/#bwg15/247>) (Erişim tarihi: 02.01.2018).

Summary

The period after the Bolshevik Revolution is a critical period in the development process of the Soviet intelligence system, but although the Red Army and the CHEKA are mentioned in the studies analyzing this period, there has not been an academic study that reveals the connection between the army and the intelligence service in a special framework and with historical evidences such as archive documents, photographs and propaganda posters. This article aims to fill this gap in the field of military history and intelligence history. The theses defended in this article are based on written and visual documents of the Archives of the Central Party of the Soviet Union (RTSKhIDNI -российский центр хранения и изучения документов новейшей истории) and Archives of the 1917 Events in Soviet History (Seventeen Moments in Soviet History - An on-line primary sources). In addition, the article adopts an interdisciplinary approach by using the perspectives of history and intelligence disciplines together while interpreting historical events.

In the period after the Bolshevik Revolution, the army and the intelligence service developed their ability to work in coordination. Thus, during the development of the Soviet intelligence system, the Red Army and the CHEKA have revealed intelligence practices in which the connection between the army and the intelligence service can be clearly observed. These practices have manifested themselves both in the military field and in the field of economy: The important names of the army and the intelligence service were seen together on the battlefield, the reports of the intelligence service contained very useful military information for the army, the officers of the army were included in the distribution list of the CHEKA's official reports, the Red Army and the CHEKA staff took part together in the executions of counter-revolutionaries, and with the joint activities of the army and the intelligence service Russian peasants' crop was seized by force. In addition to the coordinated works with the CHEKA, the Red Army contributed to the general intelligence production and the development of the Soviet intelligence system with its role in propaganda and military intelligence practices.

The connection between the army and the intelligence service was

formed during the period when the civil war was taking place in Soviet Russia. The civil war dictated the connection between the army and the intelligence service, and the functioning of the Soviet intelligence wheel was based on intense and compulsory coordination of the intelligence service and the army, in other words, civil and military intelligence. Another factor that determined the formation and development of the connection between the military and the intelligence service was the political decisions taken by Lenin, which will determine the structure of the Soviet intelligence system. Lenin's appointment of Felix Dzerhinsky, who was responsible for security as a military commander in Smolni during the Bolshevik Revolution, and structuring CHEKA as a branch of the Military Revolutionary Committee prepared the infrastructure of the military-intelligence service connection in Soviet Russia. Lenin coded the connection between the army and the intelligence service into the Soviet intelligence system at the establishment stages of the CHEKA and the Red Army. This coding has been decisive in the formation of the genetic makeup of the Soviet intelligence and the development of the Soviet intelligence tradition.

At the present day, Russia plays an active and pivotal role in the struggle in the Middle East and actively uses the army-intelligence service connection in the field. The beginning of the formation process of this connection is based on the decisions taken in the military and intelligence field and the applications in these fields in the first few years following the Bolshevik Revolution. The political and military developments taking place towards the end of the first quarter of the 21st century and the operational approach adopted by Russia in the face of these developments by using its intelligence and military elements actively shows that the army-intelligence service connection, which started to take shape towards the end of the first quarter of the 20th century in Soviet Russia, still adapts to periodic conditions and has been observed in practice.